

Rola bajki i baśni w życiu i edukacji przedszkolaka

*W baśniach opowiadanych mi w dzieciństwie
kryje się głębsze znaczenie niż w prawdach,
o których poucza życie.*

F. Schiller

Czasy, w których przyszło nam żyć, to czas rozwiniętej daleko nauki i techniki, czas komputerów i rzeczywistości wirtualnej. Coraz częstszą formą spędzania wolnego czasu przez dziecko jest walka z poruszającym się zwinie po ekranie komputera wojownikiem. Większość z nas uważa, że podczas takiej zabawy dziecko rozwija swoją wyobraźnię, ćwiczy refleks, doskonali sprawność manualną, koordynację wzrokowo – ruchową itp. Zapominamy jednak o agresji występującej w tych grach, pozycji siedzącej dziecka podczas wpatrywania się w komputer przez długi czas, czy wreszcie o niepokojącym coraz bardziej uzależnieniu od komputera.

Rozważając wszystkie za i przeciw trzeba stwierdzić, że z całą pewnością komputer jest częścią naszej rzeczywistości i nie da się uniknąć kontaktu dziecka z nim. Nie może być on jednak jedyną formą wprowadzania dziecka w świat fantazji. Nic bowiem nie zastąpi cudownego wynalazku przeszłych pokoleń, jakim jest bajka i baśń.

Baśń to utwór, który od wieków nie traci na popularności. Niezależnie od prądu literackiego, epoki, bywa zawsze czytana i opowiadana. Bajka i baśń pojawiły się w zamierzchłej przeszłości.

Czym jest, zatem bajka, a czym baśń? Bajka to krótka opowiadka pisana wierszem lub prozą o charakterze moralistycznym i dydaktycznym, której bohaterami są zwierzęta, ludzie, rzadziej rośliny lub przedmioty. Baśń natomiast wyróżnia jednoznaczność postaci bohaterów, szczęśliwe na ogół zakończenie akcji, nieokreślony czas i miejsce wydarzeń. Tłem akcji w baśniach jest bogata, często tajemnicza przyroda.

Baśnie czy bajki od dawna nazywano literaturą pocieszenia, ponieważ dzięki nim można pokrzepić serce oraz uczynić świat bardziej zrozumiałym. To tu świat realny jest połączony ze światem fikcyjnym, przedstawione są ideały ducha i sprawiedliwości, dobro zwycięża zło, zachowany jest porządek moralny, wzorzec kulturowy, można zidentyfikować się z bohaterem i podobnie jak on przechodząc kolejne szczeble drabiny przezwyciężyć lęk, problem czy podobną sytuację. To właśnie w bajkach dziecko odnajduje swoje marzenia będące antidotum na trudną dla siebie sytuację, smutną rzeczywistość, doznaje pocieszenia budując nadzieję na lepsze jutro i wierzy w to, że jak za dotknięciem czarodziejskiej różdżki odmieni się jego zły los, zwycięży sprawiedliwość, a krzywdy zostaną wyrównywane z nawiązką. Słuchając baśni czy bajek dziecko budzi wiarę w siebie i swoją przyszłość, uczy się sposobów wyjścia z opresji, rozwija zasoby języka, poznaje metafory, wzbogaca swoje życie wewnętrzne i wnosi w nie atmosferę cudowności, zaczyna rozumieć, że pomyślne życie jest dostępne każdemu mimo wielu przeszkód, ale tylko wtedy, gdy nie ucieka się od życiowych zmagania, ale stawia im czoło. Rzeczywistość kreowana w bajkach związana jest z myśleniem dziecka i dlatego łatwiej jest mu zrozumieć reguły, jakie rządzą światem.

W baśniach i bajkach pewne zjawiska przyrodnicze wydatnie pomagają i wręcz opiekują się człowiekiem. Siły natury posiadają czarodziejską moc. Treść baśni wzmacnia przekonanie i wiarę w dobroć i sprawiedliwość, a w ten sposób czyni je lepszym i bogatym wewnętrznie. Krainy baśni są bogato wypełnione postaciami zwierzęcymi, roślinnymi, a także przedmiotami posiadającymi ludzkie cechy i ludzkie możliwości. W fabule baśni w wielu

różnorodnych wątkach przeplatają się szczęście, nieszczęście, dobro i zło. Zwierzę w baśni jakże często jest nosicielem tajemnicy, doradcą bohatera, przyjacielem. Może nawet przemówić do człowieka.

Zdaniem B. Bettelheim *„Baśń to elementarz, z którego dziecko uczy się czytać we własnym umyśle, elementarz napisany w języku obrazów. Jest to jedyny język, dzięki któremu możemy zrozumieć siebie i innych, zanim dojrzejemy intelektualnie.”*

Baśń w wychowaniu dziecka odgrywa wielką rolę, jest stałym towarzyszem jego codziennych poczynań, wzbogaca proces wychowania i ułatwia realizację wielu zagadnień tak ważnych dla radosnego, harmonijnego rozwoju dziecka. Baśń pomaga ukazywać dziecku prawdy moralne i egzystencjalne, z którymi nawet człowiek dorosły się boryka. Dzięki oddziaływaniu baśni można przekonać dziecko, iż źródło dobra i zła tkwi często w naszej własnej naturze. Agresja, złość, lęk, egoizm, zazdrość, miłość – tę kategorię emocji i uczuć wyzwała człowiek. Dziecko często szukając analogii przenosi zachowanie poszczególnych postaci fantastycznych do własnych zachowań. Baśń w sposób subtelny i w zasadzie niepowtarzalny budzi i rozwija miłość do przyrody. Poznanie wybranych baśni i bajek, zwłaszcza własnego kraju rozszerza orientację w tradycjach i obyczajach narodu. Przez obcowanie z baśnią dziecko wchodzi w pierwsze kontakty z folklorem ludowym, kulturą własnego kraju i innych narodów. Poznając baśnie innych narodów dziecko uczy się zrozumienia i poszanowania dla innych, tolerancji.

Obok dostarczania przeżyć baśnie kształtują cechy społeczne dzieci, umiejętność życia i działania wśród ludzi, współdziałania z otoczeniem przyrodniczym, roztaczania opieki nad słabszymi, podporządkowania się prawom rządzącym w zespole. Wyrabiają poczucie odpowiedzialności zaufanie, przywiązanie i szacunek dla dorosłych. Baśnie kształcą i aktywizują wyobraźnię wpływając na procesy intelektualne oraz emocjonalne. Od nich zaczyna się kształcenie literackie, a także wychowanie estetyczne przyszłego odbiorcy literatury i kultury w pełnym tego słowa znaczeniu.

Fantazja wyeksponowana w baśni, jest uznana za niezwykle cenną wartość w życiu człowieka. Podkreśla się jej dużą rolę w procesie uczenia się, jej zdolność do snucia projektów i pomysłów, wreszcie zdolność do szybkiego kojarzenia różnych zjawisk, tworzenia nowych związków pomiędzy rzeczami. Dzięki artystycznym przeżyciom literackim w kontakcie z baśniami rozwijają się możliwości poznawcze dziecka, inne jednak niż te, jakie kształtują się w toku działania i procesie przyswajania wiedzy. Rozwijają się bowiem jego myślenie intuicyjne, zdolność ujmowania ludzkich problemów i ujmowania zjawisk rzeczywistości bez konieczności ich pełnego werbalizowania i żmudnej analizy.

Słuchając baśni dziecko identyfikuje się z jej postaciami, a przede wszystkim z postacią głównego bohatera. Zwraca się uwagę, że to właśnie w postaci bohatera ulokowane zostaje własne " ja" dziecka. Identyfikacja z postacią głównego bohatera sprawia, że dziecko słuchając baśni, angażuje się silnie uczuciowo we wszystkie zdarzenia i perypetie, towarzyszy mu w wędrówce, razem z nim przeżywa radość, strach, smutek czy ból, nawiązuje przyjaźnie, stawia czoła wrogom, podejmuje wyzwania, odpoczywa i bawi się. Dzięki tej identyfikacji zapoznaje się z całą gamą emocji, uczuć i postaw. Uczy się zachowań społecznie akceptowanych oraz tych, które są potępiane, form ekspresji emocji, sposobów reagowania w trudnych sytuacjach oraz zaspokajania różnych potrzeb.

Baśnie i bajki uczą radzenia sobie w trudnych sytuacjach życiowych. Problemy egzystencjalne ukazują w sposób prosty i zwarty, ułatwiając ich zrozumienie. W bajkach nie tylko dobro zwycięża zło, często ten kto jest mały i słaby wygrywa z silnym i potężnym. A to budzi w dziecku nadzieję i napawa optymizmem. Zaczyna postrzegać ludzkie zachowania oraz ich konsekwencje. Dowiadyuje się, jakie wartości są cenione, poprzez jednoznaczne pokazanie kogo i za co spotyka nagroda lub kara. Podobnie dzieje się w baśniach, w których postaci reprezentują określony typ: dobry lub zły. Zło nie zostaje pozbawione atrakcyjności,

lecz bohater pozytywny jest bardziej pociągający, przez co dziecko utożsamiając się z nim przejmując jednocześnie zasady moralne. Baśnie dają nadzieję, że nawet słaby może zwyciężyć, jeśli stawi czoło przeciwnościom losu. Skłaniają do rezygnacji z dziecięcej potrzeby zależności, dają poczucie bezpieczeństwa.

Literatura baśniowa dostarcza także dziecku pewnych psychologicznych schematów przebiegu życia ludzkiego, zwłaszcza w tych jego okresach, które kończą się ogólnym stwierdzeniem, że w dalszym ciągu bohaterowie „żyli długo i szczęśliwie”. Zanim to jednak nastąpiło zachodziły w ich życiu różnorodne perypetie charakterystyczne dla życia ludzkiego w tych fazach, które dziecko ma jeszcze daleko przed sobą. Dzieci mogą więc także czerpać wzory porządkujące im według pewnych schematów wyobrażenia o własnej przyszłości i tworzyć w oparciu o te schematy scenariusze własnego życia. Sprawia to, że dziecko – identyfikując się z postaciami baśniowych bohaterów – rozszerza ogromnie granice własnego świata wewnętrznego, wychodzi poza własny egocentryzm, zdobywa poczucie wspólnoty ze światem przyrody. Jest to doświadczenia niezwykle cenne, zwłaszcza w dobie obecnej.

Bajki mają tylko tyle wątków, ile jest w stanie przyswoić sobie małe dziecko. Dorosli nie powinni się dziwić, że maluchy uwielbiają, gdy czytamy im te same opowieści. One ciągle odkrywają w nich nowe treści, na nowo je przeżywają. A gdy już są starsze i są oswojone z jakąś jedną bajką i pomylisz im specjalnie jakieś imię bohatera lub zmienisz wątek, natychmiast to wychwyca i zaraz poprawiają. Myślę, iż jest to dobra dla nich zabawa, a przez to ćwiczenie pamięci.

Szczególną grupę stanowią jednak bajki terapeutyczne, obniżające poziom lęku. Dzięki nim dzieci uczą się pozytywnego myślenia o sytuacjach lękotwórczych. Jak pisze Doris Brett (znana psycholog australijska), są one jakby "książką kucharską" z przepisami nadającymi się do zastosowania w każdej sytuacji.

Dzięki bajce terapeutycznej dziecko może w sposób zastępczy zaspokoić swoje potrzeby psychiczne, tj. potrzebę bezpieczeństwa, miłości, akceptacji, wzoru, tożsamości i rozrywki. Działanie terapeutyczne bajek, wg M. Molickiej polega na:

- emocjonalnym zaangażowaniu się w uczucia doświadczane przez bohatera,
- obniżeniu poziomu lęku przez opis niebezpiecznej sytuacji, co umożliwi dziecku oswojenie się z bodźcem lękotwórczym tzw. odwrażliwienie,
- tworzeniu wzorca określonych zachowań,
- wzmacnianiu poczucia własnej wartości,
- uczeniu pozytywnego myślenia,
- konkretyzacji lęku, polegającej na ukazaniu dziecku, co wywołuje lęk oraz jak racjonalnie i spokojnie sobie z nim radzić,
- poszerzeniu wiedzy dziecka na temat radzenia sobie w trudnej sytuacji,
- kojarzeniu bodźców lękotwórczych z przyjemnymi emocjami, co prowadzi do wyobrażenia sobie nieprzyjemnej sytuacji bez doznawania lęku.

My wychowawcy i rodzice chcielibyśmy, aby nasze dzieci czuły się całkowicie bezpieczne, były wolne od lęków i niepokoju. Ale przecież nawet najszcześliwsze, mające poczucie bezpieczeństwa dziecko musi przejść przez okresy intensywnego lęku, gniewu i poczucia odosobnienia. Dzieje się tak dlatego, że nikt nie może wykonać za niego pewnych zadań.

Wielką sztuką jest odpowiednio wprowadzić dziecko w świat dorosłych, ale i niełatwo dorosłym funkcjonować w świecie dziecka. Książki mogą wiele pomóc i nauczyć. Mądrze wykorzystane dają dostęp do głębszej mądrości, przekazują ważne wskazówki, wzory myślenia, przeżywania i zachowania. Dorosli mają wiele możliwości, aby się czegoś dowiedzieć i nauczyć, posiadają przecież umiejętności charakterystyczne dla dorosłych: zdolność czytania i analizowania materiału, werbalizacji myśli i pojęć, konceptualizacji i komunikacji. Dziecko - to wszystko musi dopiero zdobyć, nauczyć się wiele o świecie i, co

bardzo istotne, nauczyć się w tym świecie funkcjonować, odnaleźć w nim swoje miejsce. Nie jest to łatwe, a w dzisiejszych czasach ogromnego przyspieszenia, zmian i dynamiki życia - coraz trudniejsze. Rodzą się lęki, zahamowania i nerwice. Pojawiają się nieumiejętność radzenia sobie w grupie, problemy w nauce, wreszcie „samotność w tłumie”. Znając walory baśni i bajek chcemy z nich częściej korzystać, aby nasze pociechy były mądre, dobre i szczęśliwe. Co najważniejsze w trakcie opowiadania i czytania bajek, baśni, między czytającym (rodzicem, nauczycielem) a dzieckiem rodzi się więź, a kontakt z książką od najmłodszych lat kształci w dziecku zamiłowanie do czytania.

Literatura:

- Arkuszewska E., Kanas M., Krawiec B., „W magicznym świecie baśni i bajek”, „Biblioterapeuta”- 2004, nr 1;
- Bettelheim B., „Cudowne i pożyteczne. O znaczeniach i wartościach baśni”, Warszawa 1996;
- Brett D., „Bajki, które leczą”. Cz. 1 - 2. Gdańskie Wydaw. Psychologiczne - Gdańsk 2003;
- Molicka M., „Bajki terapeutyczne”, cz.1,2, Media Rodzina - Poznań 1999;
- Molicka M., „Bajkoterapia”, Poznań 2002;
- Ślusarek B. „Wartości edukacyjne baśni” *Wychowanie w Przedszkolu* - 2000, nr 1,